
La democràcia

PID_00241641

Joan Balcells Padullés

Temps mínim de dedicació recomanat: 2 hores

Índex

1. El subjecte polític de la democràcia.....	5
1.1. L'argument dels «guardians»	6
1.2. La democràcia com a igualtat política	7
1.3. Alguns dilemes democràtics	8
2. La democràcia com a govern representatiu.....	11
2.1. Representació i democràcia: una estranya parella?	11
2.2. Mandat imperatiu i mandat representatiu	13
2.3. L'evolució del govern representatiu	15
3. Més enllà de la representació.....	17
3.1. La democràcia com a participació	17
3.2. La democràcia com a deliberació	19
Bibliografia.....	21

1. El subjecte polític de la democràcia

Democràcia significa etimològicament el govern (*kratos*) del poble (*demos*) i es distingeix, per tant, d'altres formes de govern on el poder polític rau, per exemple, en mans d'una única persona (monarquia) o d'un grup reduït (oligarquia). Ara bé, aquesta definició etimològica –centrada en la qüestió de «qui governa?»– planteja més preguntes que no pas respostes. Qui forma part del *demos*? Què defineix un col·lectiu com a *demos* amb dret a governar-se? Com pot el *demos* governar-se a si mateix? Quins límits té el seu govern? Etc. Totes aquestes preguntes, que al llarg del temps han generat una extensa varietat de respostes, formen part del gruix de la teoria de la democràcia (vegeu, per exemple, Dahl, 1992).

Actualment existeix un ampli consens en considerar la democràcia com a criteri de legitimació del poder polític. Se sol aclamar com la millor forma de govern possible o, almenys, seguint la famosa expressió de Winston Churchill, com la menys dolenta entre totes les alternatives conegudes. Tanmateix, al llarg de la història, la democràcia ha estat majoritàriament connotada de manera pejorativa i negativa, i ha tingut més detractors que no pas defensors. Almenys des de Plató, la democràcia s'ha associat amb el govern d'una part –la multitud– contra la resta. S'ha identificat amb les masses ignorants i desposseïdes, s'ha considerat un perill contra la virtut, la propietat i la llibertat, i ha estat mirada amb menyspreu per part de les minories poderoses que l'han percebuda com una amenaça a la seva posició social i econòmica privilegiada.

En el conflicte entre els «molts» i els «pocs», la democràcia era un govern parcial i, per tant, una forma esbiaixada i inestable. Per aquest motiu, pensadors com Aristòtil (en particular, a la seva obra *La política*) apostaven per combinar la democràcia amb elements oligàrquics en el que es coneix com a govern mixt o constitució mixta. L'objectiu d'aquesta barreja era construir formes polítiques d'abast més ampli –superant el govern d'una part contra una altra– que atenuessin les friccions entre els diversos sectors socials amb interessos contraposats, singularment entre rics i pobres. Així, com que la democràcia s'inclinava a favor de les passions i els interessos de la multitud, calia redreçar-la a través de correctius oligàrquics que permetessin equilibrar-la i garantir-ne l'estabilitat política.

Com diu Macpherson:

«Per descomptat, no és cap novetat assenyalar que en la tradició general occidental del pensament polític, des de Plató i Aristòtil fins als segles XVIII i XIX, la democràcia es definia, si és que se'n feia referència, com el govern dels pobres, els ignorants i els incompetents, a expenses de les classes ocioses, civilitzades i riques. La democràcia, vista des dels estrats superiors de societats dividides en classes, significava la dominació de la classe equivocada [...] La tradició occidental general, fins als segles XVIII i XIX era, per tant, ademocràtica o antidemocràtica».

Macpherson, *La democràcia lliberal i la seva època* (2003, pàg. 21).

Quan la idea de democràcia ressurgeixi en els temps moderns de la mà del govern representatiu, també anirà acompanyada d'una profunda discussió sobre quin paper ha d'ocupar el poble en l'escenari de la política i quin rol pot i ha d'assumir com a subjecte polític. Com veurem en els apartats següents, la idea de representació haurà canviat substancialment els paràmetres a l'hora d'entendre la democràcia com a forma de govern. Amb tot, amb diferents èmfasis i variants, el debat sobre com combinar la sobirania i el govern popular amb mecanismes que limitin i depurin el poder del *demos* romandrà vigent en la idea de govern representatiu. Fins i tot, alguns veuran en el govern representatiu una certa adaptació moderna de l'esperit del govern mixt:

«En una constitució mixta de perfecta combinació, escrigué el Filòsof [Aristòtil], hauríem de ser capaços de veure-hi democràcia i oligarquia i, al mateix temps, cap de les dues. L'escrutini genealògic discerneix en el govern representatiu la constitució mixta dels temps moderns».

Manin, *Els principis del govern representatiu* (1998, pàg. 292).

1.1. L'argument dels «guardians»

Un dels arguments clàssics contra la democràcia prové de la suposada incompetència de les masses o de les multituds a l'hora de prendre decisions i de la necessitat de deixar el poder polític en mans d'una classe de «guardians», una elit dirigent preparada i competent que fos educada i capacitada per administrar el poder polític amb saviesa.

La formulació clàssica d'aquesta crítica es troba a la *República* de Plató. L'argument platònic contra la democràcia es pot reduir a l'analogia de l'ofici: el govern d'una nau requereix de pilots experts. En efecte, per a Plató, l'art de governar, com qualsevol altre ofici, requereix de talent i d'instrucció. No tot-hom és igualment vàlid ni té la mateixa destresa per a l'exercici d'una professió determinada. Per exemple, la tasca del metge o del pilot requereix d'una perícia, habilitat i expertesa que no està a l'abast de qualsevol persona. Per aquest motiu, cal deixar el govern en mans d'especialistes en l'art de la política, els més savis, que estaran més capacitats per prendre les decisions més correctes i adequades en les situacions més difícils.

L'existència d'una classe superior més apta (virtuosa o sàvia) per a la política que la resta de la població ha estat un argument utilitzat històricament per justificar tot tipus de règims autoritaris. Per bé que un govern d'aquest estil

pot arribar a ser fins i tot benèvol si la classe dirigent actua com un dictador bondadós en benefici del bé comú, l'experiència històrica aporta una gran quantitat d'exemples en què això no ha estat així.

Una de les crítiques contra el «sistema de guardians» és la manca de control sobre els qui exerceixen el poder, la qual cosa porta inevitablement a la corrupció, és a dir, a l'abús del poder per satisfer interessos particulars. Aquest escepticisme envers el govern incontrolat es pot sintetitzar en el conegut vers de Juvenal «*quis custodiet ipsos custodes?*» (o sigui, «qui vigilarà els vigilants?», per bé que originalment el poema no tracta de política sinó de la fidelitat conjugal). Si els governants no han de retre comptes a ningú i no responen davant d'aquells que es veuran afectats per les seves decisions, és possible que tinguin en compte els interessos de la població? O, més aviat, tendiran a governar en benefici propi o d'uns pocs?

1.2. La democràcia com a igualtat política

A diferència del sistema de guardians, la democràcia implica un sistema d'autogovern, en el qual el *demos* (poble) participa d'alguna manera en el procés polític. Seguint la coneguda afirmació de Lincoln en el discurs de Gettysburg¹ (1863), la democràcia implica no només un govern «del poble» i «per al poble», sinó també un govern «pel poble» («*by the people*»). És a dir, un govern en el qual els ciutadans no només són objecte de la política sinó que també esdevenen subjecte de la política.

⁽¹⁾Segons la qual, la democràcia és un govern del poble, per al poble i pel poble («*government of the people, by the people, for the people*»).

Des d'una perspectiva històrica, és innegable que la idea política de democràcia conté un element revolucionari, fins i tot subversiu: la idea que tots els ciutadans són políticament iguals i que tenen dret a governar-se a si mateixos. En contra de l'argument dels guardians, la democràcia suposa la negació que hi hagi una classe millor preparada per prendre decisions (ja sigui una aristocràcia, una oligarquia o qualsevol altre model fonamentat en l'exclusió política d'una part substancial de la població) i la presumpció –almenys ideal– que els ciutadans han de tenir la possibilitat de dir la seva en els assumptes que els afecten en peu d'igualtat.

Basant-se en l'objectiu de la igualtat política, Robert A. Dahl estableix cinc criteris ideals que defineixen un procés polític com a democràtic (vegeu la taula 1). Aquests criteris són ideals perquè serveixen per definir normativament com hauria de ser una democràcia basada en un principi d'igualtat política entre ciutadans (no vol dir, per tant, que aquesta sigui la situació dels sistemes democràtics establerts que coneixem). De fet, una definició ideal permet crear un patró o un estàndard de referència a partir del qual comparar i avaluar les pràctiques democràtiques existents.

Taula 1. Criteris fonamentals per a un govern democràtic

Criteris	Descripció
Participació efectiva	Tots els membres del <i>demos</i> han de tenir oportunitats iguals i efectives per fer saber als altres el seu punt de vista sobre què ha de ser la política.
Igualtat de vot	En el moment de prendre les decisions, cada membre ha de tenir una oportunitat igual i efectiva de votar, i tots els vots han de comptar per igual.
Comprensió il·lustrada	Cada membre ha de tenir oportunitats iguals i efectives d'aprendre sobre polítiques alternatives rellevants i les seves conseqüències més probables.
Control final sobre l'agenda	El <i>demos</i> tindrà l'oportunitat exclusiva de decidir com (i si) els seus membres escolliran els temes que formaran part de l'agenda. D'aquesta manera, el procés democràtic no queda mai tancat. Les polítiques de l'associació sempre estaran obertes al canvi per part del <i>demos</i> .
Inclusió	Cada membre del <i>demos</i> tindrà dret a participar.

Font: Adaptat de Dahl (2008)

1.3. Alguns dilemes democràtics

L'acceptació de la igualtat política planteja tota una sèrie de qüestions i dilemes que han estat objecte d'àmplia discussió en l'àmbit de la teoria política. Tot seguit, a tall il·lustratiu, desenvolupem amb detall un parell de qüestions que ens ajudaran a comprendre algunes complexitats de la igualtat política que suposa la democràcia.

a) La tirania de la majoria.

La regla de la majoria sembla derivar-se, de manera lògica i coherent, de la consideració que tots els individus que participen en el procés polític tenen el mateix pes i que, per tant, a l'hora de prendre decisions, cal escollir aquella alternativa que tingui un suport majoritari (és a dir, més del 50%). Tanmateix, la regla de la majoria ha despertat múltiples recels, sobretot pel tracte que poden rebre les minories que, sistemàticament, poden ser perdedores en qualsevol votació. L'argument de la tirania de la majoria posa de manifest la tensió entre la democràcia entesa com a regla de la majoria i la democràcia (en la seva modalitat de democràcia liberal) entesa com a sistema de protecció de drets i llibertats individuals (vegeu el mòdul «Llibertat i igualtat» d'aquests materials didàctics).

Pensadors liberals com Alexis de Tocqueville (1805-1859) o John Stuart Mill (1806-1873) van alertar del perill que la democràcia derivi cap a un despotisme del poble o una tirania de la majoria que uniformitzi i vulgaritzi la societat, i que acabi anul·lant el pluralisme, la diversitat, i els drets i llibertats dels individus en nom de la col·lectivitat. D'aquesta manera, la democràcia corre el perill d'igualar a la baixa el conjunt de la població. Tant Tocqueville com Mill van

ser testimonis de les contradiccions i els canvis socials del seu temps. Ambdós veien inevitable l'ascens de la democràcia (entesa com a govern representatiu) i l'esfondrament de les velles institucions polítiques, però alhora eren conscients dels perills que comporta l'accés de les masses a la política, sobretot en considerar-les poc preparades i educades i fàcilment manipulables. Segons el seu parer, la democràcia com a govern de la majoria, sense l'establiment de límits ni controls, pot ser tant o més perjudicial que un govern tirànic exercit per part d'un dèspota.

De fet, les democràcies tal com les coneixem disposen de tota una sèrie de mecanismes contramajoritaris, des de la constitucionalització de drets i llibertats individuals fins al requeriment de supermajories o majories qualificades per a determinades decisions d'especial transcendència.

b) El problema de la competència cívica.

Refutada l'alternativa dels guardians, la idea d'igualtat en democràcia pressuposa que tots els membres del *demos* disposen de les mateixes oportunitats efectives de participar en la presa de decisions col·lectives, tant aquells que tenen un major coneixement dels afers públics com aquells que no tenen gens d'informació ni interès o habilitat per a la política. Ara bé, té la majoria dels ciutadans prou informació per prendre les millors decisions possibles? O, en tot cas, per prendre decisions mínimament i raonablement informades sobre els afers públics? Les enquestes d'opinió tendeixen a mostrar tossudament que els ciutadans solen estar desinformatos i desinteressats per la política. A més, les decisions polítiques poden arribar a ser extremament complexes i requerir d'un alt nivell de coneixement tècnic per sospesar i avaluar adequadament les possibles alternatives. Com es compatibilitza la necessitat d'un coneixement expert amb el requisit democràtic d'un govern popular? Sens dubte, aquesta és una pregunta cabdal per al bon funcionament d'una democràcia i ha estat objecte d'enorme discussió tant des de la teoria política com des de la ciència política empírica (Dahl, 1992).

Una possible resposta és que els ciutadans no tenen perquè assumir el pes de totes les decisions sinó que poden delegar la capacitat decisòria a un grup d'experts o professionals de la política que s'ocupin de prendre les decisions en el seu nom. Delegar, per això, no significa renunciar o cedir l'última paraula, sinó que serà important que aquests experts retin comptes periòdicament de les seves decisions davant d'aquells que els han escollit. Amb tot, una resposta d'aquest tipus no resol del tot el problema: per escollir bé aquests professionals de la política, caldrà que els ciutadans estiguin ben informats. Sense una bona informació, no només no podran triar bé sinó que tampoc podran castigar-los o expulsar-los quan considerin que no estan fent correctament la seva feina o s'estan extralimitant en les seves tasques. Per aquest motiu, resulta important

Bibliografia recomanada

Per a un desenvolupament d'aquesta qüestió, podeu consultar:

R. A. Dahl (1992). «The problem of civic competence». *Journal of Democracy* (núm. 4, vol. 3, pàgs. 45-59).

que existeixin mecanismes –com ara una bona educació, una societat civil dinàmica i activa, uns mitjans de comunicació independents, etc.– per reduir possibles mancances.

2. La democràcia com a govern representatiu

En aquest apartat ens centrarem en una de les qüestions centrals de la teoria política de la democràcia, en concret, la solució de la representació com a mediació entre el *demos* (poble) i l'exercici del poder polític (*kratos*) per possibilitar l'objectiu de govern popular. De quina manera es pot garantir que el conjunt de tots els ciutadans s'autogoverni? Przeworski (2010) ho planteja de la manera següent:

«El remei grec clàssic va ser que tots alternessin governant i obeint. Però en societats grans no és possible implementar la rotació, perquè la majoria de persones mai arribaria a governar. El que es pot posar en funcionament és un mecanisme a través del qual aquells que mai governen triïn els seus governants i, en diferents moments, puguin elegir governants diferents, si això ho desitgen. Aquest mecanisme és la democràcia tal com la coneixem avui dia».

Així, doncs, la introducció de la representació ha suposat un canvi radical en la vella idea de democràcia. Des de l'antiga Grècia, la democràcia s'havia entès com l'agrupació de ciutadans que es reuneixen en l'assemblea per decidir sobre els afers col·lectius. En els temps moderns, aquesta visió ha acabat sent substituïda per un sistema en el qual els ciutadans elegeixen els representants polítics que prendran les decisions en el seu nom.

2.1. Representació i democràcia: una estranya parella?

Donem per suposada la connexió entre «democràcia» i «govern representatiu» fins a tal punt que avui dia considerem els dos termes gairebé com a sinònims. Tanmateix, ambdós conceptes provenen de tradicions i contextos polítics diferents.

Els orígens de la paraula *democràcia* es trobem a la Gràcia antiga, essent la polis d'Atenes el model paradigmàtic. El sistema polític atenenc es caracteritzava per una forta implicació del ciutadà en la presa de decisions públiques. És el que s'ha vingut a conèixer com a *democràcia directa*. L'autogovern dels ciutadans es garantia a través de la participació directa en la presa de decisions col·lectives. El conjunt dels ciutadans es reunia i participava en l'Assemblea, tot i que el seu paper era força limitat. En la gestió del dia a dia, existien diferents càrrecs que duïen a terme tasques més executives. Bona part d'aquests càrrecs es distribuïen a través del mecanisme del sorteig, i amb un alt nivell de rotació, de manera que era molt fàcil que, al llarg de la seva vida, qualsevol ciutadà atenenc hagués ocupat algun càrrec de responsabilitat pública. La democràcia entesa des d'aquest nivell d'implicació era possible en un context polític limitat (com les ciutats-estat) amb un nombre de ciutadans abastable, però inviable per a entitats polítiques de major extensió. Amb l'establiment de l'estat com a base, la democràcia atenenc serà vista com una excentricitat inaplicable.

Potser una de les afirmacions més elogioses d'aquest sistema es troba a la famosa *Oració Fúnebre* de Pèricles, recollida en la *Història de la Guerra del Peloponès* de **Tucídides** (460-396 aC). Aquest escrit ha perviscut com una de les defenses més eloqüents de la democràcia com a sistema de llibertat, en contraposició a la rigidesa i la disciplina de la competidora d'Atenes, Esparta.

«Els nostres ciutadans es preocupen igual dels afers particulars que dels públics, i en altres que es dediquen a llurs oficis particulars es troba una idea suficient de la política. Perquè som els únics que tenim el qui no pren part en els afers públics, no per un tranquil, sinó per inútil; nosaltres jutgem o estudiem amb cura els assumptes, perquè creiem que no són les paraules que perjudiquen l'acció, sinó el no informar-se prèviament per la discussió abans de fer el que cal».

Tucídides, *Història de la Guerra del Peloponès* (II, 34-46).

En canvi, la representació, tot i que no era desconeguda en l'Antiguitat, se sol considerar una institució d'origen medieval (Dahl, 1992, pàg. 41), hereva de com havien funcionat algunes assemblees convocades pel monarca o els nobles en què es tractaven qüestions d'interès, com per exemple el tema dels impostos. Aquesta pràctica va acabar evolucionant i derivant progressivament en el que serien les institucions del govern representatiu. La representació conflueix amb la vella idea democràtica a partir del punt de ruptura que suposa el període revolucionari –amb el cicle de les revolucions anglesa, francesa i americana– respecte l'estatus quo anterior². La democratització de la representació s'aconsegueix i avança a través de l'eixamplament de les bases, amb la progressiva expansió del sufragi universal, el qual va permetre passar de sistemes de representació limitats (normalment per criteris de renda) a sistemes de representació cada cop més inclusius, amb la introducció del sufragi universal masculí i, posteriorment, femení.

⁽²⁾Vegeu, per exemple, la interessant reflexió plantejada per Pitkin, 2004.

Com destaca Bernard Manin (1998) en el seu llibre *Els principis del govern representatiu*, inicialment els defensors del govern representatiu –com James Madison o Emmanuel Sieyès– van contraposar la «representació» a la idea de «democràcia» (entesa en el seu sentit clàssic). De fet, la seva aportació es construeix en oposició a la idea atenenca de democràcia. El govern representatiu, lluny de permetre la participació directa dels ciutadans en els afers públics, pretenia consolidar una elit política –més il·lustrada i preparada que el públic general i especialitzada en la deliberació i gestió dels afers públics– que s'encarregaria de filtrar i depurar les opinions dels seus electors a través del debat parlamentari. Tot i ser elegides pels seus representats, aquestes elits polítiques (o representants) no es deurién completament als seus electors sinó que tindrien marge de maniobra per actuar de manera independent, segons el seu criteri i judici polític (vegeu l'apartat 2b).

James Madison (1751-1836) defensa en els *Federalist Papers* –en concret, en el número 10– un sistema republicà (altrament dit representatiu) davant el desgavell que associava amb la democràcia pura, sobretot pel que fa al sorgiment d'una majoria que actuï de manera despòtica envers les minories. D'una banda, el sistema representatiu permet filtrar i depurar les passions del poble, seleccionant una elit política més sàvia i virtuosa, que s'encarregarà de la deliberació dels afers públics. De l'altra, la representació permet estendre la idea d'autogovern a gran escala i, en abastar un territori més ampli i incloure un major nombre d'interessos contraposats, serà més difícil que una majoria opressora s'imposi a la resta.

Emmanuel Sieyès (1748-1836), en contra de la visió crítica de Rousseau amb el govern representatiu i de la participació política directa dels ciutadans, fa una defensa aferrissada

de la representació com a mecanisme d'expressió de la voluntat popular. La representació es justifica com una forma de divisió social del treball, en la mesura que les tasques polítiques precisen d'especialistes que estiguin preparats i que disposin de prou temps i recursos. En la seva obra *Qu'est-ce que le Tiers-État?* (Què és el Tercer Estat?) ataca els privilegis dels nobles i les divisions estamentals de l'Antic Règim (l'estructura tripartida dels Estats Generals) i defensa la unitat de la nació sota una sola cambra representativa en la qual tots els ciutadans siguin representats en peu d'igualtat.

A través del procés d'elecció, els ciutadans confereixen al sistema representatiu el suport i la legitimitat necessària. D'aquesta manera, s'estableix una mena de vincle o contracte polític entre governants i governats a través del procés electoral. Per una banda, els representants polítics estaran legitimats per prendre les decisions col·lectives en nom dels seus representats, gràcies a un procés electoral en el qual els membres de la comunitat política expressen el seu consentiment. Per l'altra, els electors podran jutjar els seus representants en les properes eleccions, renovant o retirant la confiança atorgada en funció de com valorin retrospectivament les accions, compromisos o comportament dels seus representants. De fet, Manin (1998, pàg. 236) acaba afirmant que el «govern representatiu no és un sistema en el qual la comunitat s'autogoverni, sinó un sistema en el que les polítiques i les decisions públiques són sotmeses al veredict del poble». Per aquest motiu, és important que existeixin tota una sèrie d'elements i mecanismes (com ara la llibertat d'expressió, crítica i opinió) per tal que els ciutadans puguin exercir correctament el seu paper de jutge.

En definitiva, Manin (1998, pàg. 17) acaba sintetitzant els trets distintius del govern representatiu en els quatre principis següents:

- 1) Els qui governen són nomenats per elecció a través d'interval·ls regulars.
- 2) La presa de decisions per part dels que governen conserva un grau d'independència respecte dels desitjos de l'electorat.
- 3) Els governats poden expressar les seves opinions i desitjos polítics sense estar subjectes al control dels que governen.
- 4) Les decisions públiques se sotmeten a un procés de debat.

2.2. Mandat imperatiu i mandat representatiu

Si la representació ha de possibilitar l'autogovern, una de les preguntes crítiques que es planteja és la següent: com es garanteix que els representants polítics actuaran segons les preferències dels seus representats? És a dir, què assegura la congruència entre les preferències dels uns i els altres? Existeixen diferents visions sobre com entendre la relació entre representants i electors. Un dels debats clàssics sobre aquesta qüestió és la discussió entre el mandat imperatiu i el representatiu.

- El **mandat imperatiu** pressuposa que els representants polítics estan sotmesos a les instruccions dels seus electors i que, per tant, no poden actuar amb independència respecte les preferències dels seus mandataris

(és a dir, els electors), a risc de ser apartats de les seves funcions en cas d'incompliment. Per tant, d'acord amb aquesta visió, els representants polítics actuen com a delegats que transmeten la veu dels seus electors.

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), en el capítol 15 del *Contracte Social*, es mostra radicalment contrari a la representació fins al punt que afirma que la sobirania no pot ser representada en cap cas. Qualsevol llei que no sigui ratificada en persona pel poble és buida. En un dels seus fragments més coneguts afirma que la llibertat del poble anglès només dura l'efímer instant de les eleccions; un cop elegits els membres del Parlament, torna a convertir-se en esclau. La desconfiança de Rousseau rau en el fet que els representants polítics diuen actuar en nom del poble, però en realitat n'usurpen la seva llibertat i actuen segons la seva pròpia voluntat. Quan els ciutadans abandonen les seves funcions i cedeixen les decisions a un cos electe, en el fons estan renunciant a la seva condició de ciutadà. L'única forma de no perdre la llibertat és a través de la participació directa dels ciutadans seguint el model de les antigues ciutat-estat.

- En contraposició, el **mandat representatiu** atorga al representant polític llibertat i independència per actuar segons el seu criteri, sense veure's limitat pels compromisos adquirits amb els seus electors.

Una de les defenses més aferrissades del mandat representatiu es troba en el breu discurs als electors de Bristol (1774) d'**Edmund Burke** (1729-1797). D'acord amb Burke, el representant polític té la responsabilitat moral de servir als seus electors de la millor manera possible, a través del seu criteri i judici, però en cap cas ha de sotmetre's a l'opinió dels seus electors. El representant no és un mer delegat, sinó que ha d'actuar amb independència i pensar en el conjunt de la nació en virtut del seu major coneixement.

La tesi vencedora en la teoria i pràctica ha estat la del mandat representatiu. De fet, el mandat imperatiu no ha estat incorporat com a pràctica habitual en la institucionalització dels governs representatius. En part, un dels principals arguments en contra és la seva impracticabilitat: en última instància, implica que els electors tenen una opinió clara i precisa sobre cada decisió que s'hagi de prendre en la cambra representativa.

Seguint la teoria del mandat representatiu, els representants polítics tenen plena llibertat respecte els seus electors per prendre les decisions que consideren més adequades. Per tant, són lliures de complir o no les seves promeses electorals. Arran d'això, alguns crítics han plantejat que el perill és que els representants polítics actuïn al marge de l'opinió del ciutadans que estan representant. Per tant, més que ser un instrument per implementar la democràcia, la representació pot acabar substituint la democràcia si els representants s'aïllen de la voluntat dels seus representats i actuen segons els seus interessos sense haver de retre'n comptes. El perill, doncs, és que es trenqui el vincle de confiança entre representant i ciutadà. Malgrat la independència dels representants polítics, existeix un preu a pagar si no s'acompleixen les promeses electorals: la possibilitat de ser castigat en les properes eleccions. Així doncs, tot i que no estan obligats a fer-ho, si aspiren a ser reelegits, els representants tenen incentius a respectar les promeses electorals que hagin contret amb els ciutadans. Amb tot, cal dir que aquest preu és força relatiu per tot un seguit de circumstàncies: el possible càstig (la no reelecció) depèn de múltiples factors com ara

l'habilitat dels electors per detectar i penalitzar els incompliments; a més, els governs solen tenir incentius per desviar l'atenció cap a altres temes que els afavoreixin i dissimular les promeses electorals no complertes.

2.3. L'evolució del govern representatiu

El govern representatiu ha experimentat tot un seguit de transformacions fins a donar lloc a l'actual sistema polític de democràcia representativa. Cal tenir en compte que la democràcia representativa ha donat lloc a una multiplicitat de sistemes i mecanismes diferents, tant pel que fa als sistemes electorals i de partits com al disseny de les institucions i dels processos polítics. Al llarg de la seva evolució històrica, cal subratllar un parell de canvis destacables:

a) **L'expansió del sufragi.** La progressiva democratització i expansió del sufragi universal que ha tingut lloc des de finals del segle XIX, ha permès anar sumant en el procés polític al conjunt de la població adulta (tot i que, en primer terme, només masculina). Fruit de les lluites, pressions i reivindicacions dels col·lectius fins aquell moment exclosos del sistema polític, l'expansió del sufragi ha permès identificar el govern representatiu amb una forma de govern «popular». Aquest procés ha tingut efectes notables en la dinàmica i el funcionament del sistema representatiu, donant lloc al que es coneix com a «política de masses».

b) **El protagonisme dels partits polítics.** Inicialment, els fundadors del govern representatiu havien tingut una opinió negativa de les «faccions», atès que introduïen divisions que podrien atiar el conflicte i desestabilitzar el sistema polític. Madison reconeixia que les faccions eren un problema, però que suprimir-les suposaria un problema encara major, ja que implicaria eliminar la pròpia llibertat³. D'aquesta manera, propugnava un sistema polític que atenués i moderés els efectes perniciosos de les faccions. Els partits polítics s'han acabat consolidant com el vehicle més efectiu per a la representació política a l'hora d'aglutinar i articular les preferències dels electors i canalitzar els conflictes socials. En efecte, amb els seus defectes i limitacions, actuen com l'engranatge clau que vehicula les demandes populars dins la maquinària institucional.

⁽³⁾Vegeu, per exemple, l'article 10 dels «Federalist Papers».

Manin (1998) identifica tres fases en l'evolució del govern representatiu (vegeu la taula 2): el «parlamentarisme», la «democràcia de partits» i l'actual període que qualifica com a «democràcia d'audiència». Amb l'expansió del sufragi, el parlamentarisme tradicional basat en l'elecció de notables dóna lloc a un sistema de partits de masses alineats amb els interessos de classe. En aquest nou escenari, els partits es converteixen en maquinàries amb una organització cada vegada més sòlida amb l'objectiu d'incrementar l'afiliació i eixamplar la seva base electoral. Posteriorment, la representació deriva d'una democràcia de partits a una democràcia d'audiències. Aquest pas ha donat lloc a un mercat electoral on els partits competeixen a través de propostes i lideratges cada ve-

gada més dependents dels mitjans de comunicació de masses i de les enquestes demoscòpiques, oferint productes (polítiques públiques) que atreguin els ciutadans.

En definitiva, al llarg del seu procés evolutiu, la representació s'ha consolidat com la clau de volta que articula l'ideal model d'autogovern d'una manera més o menys consistent –tot i que, òbviament, amb les seves limitacions i contradiccions–. Amb tot, el vincle que uneix el component popular amb les institucions de govern, a través de la mediació dels partits polítics, és si més no problemàtic. Alguns analistes consideren que els partits polítics s'estan allunyant cada vegada més de les tasques de representació popular a mesura que es converteixen en maquinàries burocràtiques de poder, al mateix temps que els ciutadans s'allunyen desencantats de la política (vegeu, per exemple, Mair 2007). A això cal sumar les limitacions dels sistemes democràtics –que tenen una forta base local– davant els problemes i reptes d'ordre global als quals han de fer front (Dahl 1994). Aquesta erosió i buidatge de la sobirania popular planteja molts interrogants sobre la capacitat del sistema polític per representar i satisfer les demandes dels ciutadans, i ha donat lloc a una profunda i seriosa reflexió sobre la crisi de la representació política.

Taula 2. Principis i variacions en el govern representatiu. La taula descriu les diferències entre els tres períodes tenint en compte els quatre elements definitoris del govern representatiu

	Parlamentarisme	Democràcia de partits	Democràcia d'audiència
Elecció de representants	Elecció d'una persona de confiança. Expressió de vincles locals. Notables.	Lleialtat a un únic partit. Expressió de pertinença a una classe. Activista/buròcrata de partit.	Elecció d'una persona de confiança. Resposta als termes de l'oferta electoral. Expert en mitjans de comunicació.
Grau d'autonomia dels representants	Els membres electes voten com els dicta la seva consciència.	El lideratge del partit té llibertat de dictar les prioritats dins del programa.	Elecció induïda per imatges.
Libertat d'opinió pública	Opinió pública i expressió electoral no coincideixen. La veu del poble davant les «portes del parlament».	Coincidència entre opinió pública i expressió electoral. Oposició.	Opinió pública i expressió electoral no coincideixen. Enquestes d'opinió.
Judici mitjançant la discussió	Parlament	Debat dins del partit. Negociacions entre partits. Neocorporativisme.	Negociacions entre governs i grups d'interès. Debat en els mitjans / votant flotant.

Font: Extret de Manin (1998)

3. Més enllà de la representació

L'element democràtic en la idea de representació rau fonamentalment en el consentiment que atorguen els ciutadans a través del procés electoral, el qual legitima l'exercici de l'autoritat i el poder polític. Òbviament, cal que aquestes eleccions compleixin tot un seguit de garanties (cal que siguin netes, competitives, lliures, obertes, etc.) i que respectin la inclusió i la igualtat política dels ciutadans.

Per alguns, la idea de govern popular no va més enllà d'aquesta idea de democràcia electoral: la democràcia és un sistema representatiu que combina la competència entre elits amb la participació popular a través del mecanisme dels processos electorals. Una de les definicions que sintetitza aquesta expressió és la que aporta l'economista Joseph Schumpeter en la seva obra *Capitalisme, socialisme i democràcia*. D'acord amb Schumpeter (1968) la democràcia es defineix així:

«aquella solució institucional per arribar a decisions polítiques en la qual els individus adquireixen la capacitat de decidir per mitjà de la lluita competitiva pel vot del poble».

Així, doncs, la democràcia es defineix a la pràctica com a competició entre elits, on el poble, com a electorat, només intervé periòdicament per seleccionar líders d'entre els que s'ofereixen en el mercat polític.

Per a d'altres teòrics, aquesta la definició de democràcia com a competència entre elits, per més acurada i versemblant que resulti, acaba sent massa asèptica i limitada. En contraposició, reivindiquen altres models d'exercici de la democràcia que depassen la mera competició electoral. A continuació ens centrarem el focus en algunes crítiques a la democràcia entesa en el sentit de Schumpeter a través de concepcions alternatives que han emfasitzat el component participatiu i deliberatiu de la democràcia.

3.1. La democràcia com a participació

La definició de democràcia com a competència entre elits ha despertat algunes crítiques sobre el paper limitat que s'atribueix als ciutadans en el joc democràtic. La crítica de la democràcia participativa es basa no en l'àmbit de la descripció del govern representatiu sinó en l'àmbit normatiu, sobre com hauria de funcionar i cap on s'hauria de dirigir la democràcia. Definir i adaptar el concepte de democràcia tal com està funcionant a la pràctica, amb totes les seves limitacions i disfuncionalitats, pressuposa una certa justificació del sistema i de l'estatus quo. Precisament, les teories de la democràcia participativa sostenen que la democràcia ha de canviar i evolucionar cap a formes on hi hagi una

major implicació del ciutadà. Aquestes teories sorgeixen amb força durant la dècada del 1960 als EUA, en un període de màxima convulsió i eferescència política i social (veure, per exemple, Macpherson, 2003 o Pateman, 1970).

En aquest punt seguirem la crítica que elabora C. B. Macpherson, en el seu breu assaig sobre *La democràcia liberal i la seva època* (1977). L'autor, inspirat en la tradició política marxista, traça una evolució del concepte de *democràcia* des del segle XIX, moment en què es comença a associar el govern representatiu amb el sufragi universal. Identifica diferents models successius de democràcia (vegeu la taula 3): des del passat (models 1 i 2) fins al present (model 3), incloent una proposta de futur (model 4). Macpherson defineix aquests models com a constructes teòrics que ens ajuden a entendre millor la lluita entre diferents concepcions alternatives de democràcia.

El model 1 (democràcia com a protecció), arrelat en les propostes utilitaristes de teòrics com Jeremy Bentham o James Mill, concep la democràcia com un escut contra els abusos del poder. Si cada individu és el millor defensor dels seus interessos, el sistema polític ha d'incloure el màxim nombre de persones per garantir que totes les veus siguin escoltades i evitar que hi hagi col·lectius que caiguin víctimes de l'opressió. El model 2 (democràcia com a desenvolupament) entén la democràcia com un mitjà per aconseguir un bé moral superior: una societat que permeti a les persones cultivar la seva personalitat i desenvolupar-se lliurement com a éssers humans segons el seu projecte vital. En aquest sentit, la participació política esdevé un mitjà per aconseguir aquest objectiu.

Macpherson critica que la ciència política contemporània s'hagi centrat massa en el model 3 (democràcia com a equilibri). Aquesta visió de la democràcia esdevé massa elitista atès que, seguint la definició de Schumpeter, el ciutadà es limita a escollir les elits dirigents dins el mercat electoral. Aquest model corre el perill de confondre "el ser" (la descripció de la democràcia tal com funciona) amb "l'haver de ser" (la democràcia com a ideal polític). D'alguna manera, aquesta confusió pot limitar la capacitat crítica d'imaginar noves formes i models de democràcia alternatives. En aquest context cal entendre la defensa alternativa del model 4 (democràcia com a participació) com a resposta per recuperar el valor de la participació ciutadana com un bé en si mateix i com un mecanisme de transformació de la societat.

Taula 3. Models de democràcia liberal segons C. B. Macpherson (2003)

Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Democràcia com a protecció	Democràcia com a desenvolupament	Democràcia com a equilibri (model elitista pluralista)	Democràcia com a participació
Democràcia com a protecció davant dels abusos del poder polític (tirania).	Democràcia com a mitjà per al desenvolupament personal.	Democràcia com a competència entre elits polítiques.	Democràcia com a participació ciutadana.

Font: Elaborat a partir de Macpherson (2003)

Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Extensió del sufragi com a mecanisme de protecció per evitar que els governats siguin oprimits pels governants.	La participació política permet no només que es tinguin en compte els interessos dels individus sinó que també ha de potenciar el desenvolupament de les capacitats humanes.	Descripció de la democràcia com un mecanisme per a seleccionar elits governants que competeixen entre elles. Equilibri entre elits amb poca participació popular.	
Jeremy Bentham, James Mill	John Stuart Mill	Joseph Schumpeter	

Font: Elaborat a partir de Macpherson (2003)

La democràcia participativa ha posat l'accent en una freqüent i major intervenció del ciutadà en els afers públics a través, per exemple, de mecanismes de democràcia directa com els referèndums. En part, la inspiració d'aquest model rau en el vell ideal de l'àgora atenenca. Tanmateix, la participació massiva suscita diferents crítiques (vegeu per exemple, Sartori, 1999). No tots els individus valoren ni tenen perquè valorar de la mateixa manera la participació política. Per a alguns, la participació política pot resultar altament gratificant però és possible que bona part de la població no la consideri una prioritat o que només estigui interessada en participar políticament de manera ocasional o esporàdica. També caldria preguntar-se fins a quin punt la població està prou informada com per incidir en determinats assumptes que poden tenir una enorme transcendència o fins a quin punt els mecanismes de participació directa poden generar seriosos biaixos de representació, si la participació només es concentra en unes minories altament mobilitzades (amb el consegüent perill de sobredimensionar els que tenen preferències més intenses o determinats interessos en joc).

3.2. La democràcia com a deliberació

Sovint la democràcia es redueix a l'acte de votar, entenent el vot com a mitjà per expressar preferències individuals, i els processos electorals com a mecanismes per identificar, agregar i comptabilitzar aquestes preferències per a prendre decisions. D'aquesta manera, el vot es converteix en l'expressió democràtica per excel·lència, capaç d'igualar el pes de cada individu en el còmput total sota el principi d'«una persona, un vot».

Durant la dècada de 1990, la teoria de la democràcia experimentà un gir en favor de la deliberació de la mà de diferents teòrics polítics. Segons les teories deliberatives, l'èmfasi excessiu en els processos electorals i en l'agregació de preferències desvirtua una dimensió crucial de la democràcia: la formació de les preferències a través del debat i de la discussió pública. Segons els teòrics de la deliberació, un destacat component de la democràcia és la capacitat per generar fòrums o espais adequats on es puguin confrontar lliurement idees i arguments entre diferents alternatives. D'aquesta manera, l'èmfasi es desplaça del vot a la paraula.

La democràcia deliberativa, doncs, aposta per arribar a decisions col·lectives a través de l'argumentació i la confrontació d'idees, les quals han de produir-se en unes determinades condicions òptimes que en garanteixin la validesa (per exemple, assegurant la llibertat d'expressió, la igualtat dels participants, la raonabilitat dels arguments, etc.). L'exercici de la deliberació permet conferir una major legitimitat a les decisions polítiques en la mesura que inclou la veu de les parts afectades, obliga a escoltar i confrontar arguments, i en última instància es fonamenta en aportar raons i justificacions que convencin l'interlocutor. D'altra banda, es presumeix que la deliberació permet arribar a millors resultats en termes epistèmics, atès que implica testar la solidesa dels arguments a través de les raons i justificacions aportades. D'aquesta manera, la confrontació d'idees, sempre que es produeixi en unes condicions adequades, garanteix que l'única força que prevalgui sigui la del millor argument (Habermas, 1984).

La deliberació es pot dur a terme dins les institucions juridicopolítiques (en espais dissenyats per al seu funcionament com a cambres deliberatives, ja es tracti de cambres legislatives o de tribunals judicials), però també es pot estendre al conjunt de la societat en una esfera pública àmplia integrada per ciutadans, organitzacions de la societat civil, mitjans de comunicació, etc. Existeixen múltiples iniciatives per a la promoció de la deliberació ciutadana (Fishkin, 1997) com, per exemple, les enquestes deliberatives, la creació de jurats ciutadans, l'establiment de plataformes i fòrums deliberatius (en part, potenciats gràcies a Internet i els mitjans digitals), etc.

Un exemple: el «dia de la deliberació»

Per al cas dels EUA, Ackerman i Fishkin (2002) plantegen com a experiment instaurar grups deliberatius abans de les eleccions presidencials on una mostra de ciutadans pugui reunir-se i debatre sobre qüestions polítiques, i retransmetre les conclusions en els mitjans de comunicació. Cada participant rebrà una recompensa econòmica per exercir la seva tasca com a ciutadà (que fixen en 150 \$/dia), a fi que ningú pugui veure-se'n exclòs per motius econòmics. L'objectiu és fer compatible la deliberació amb la participació de masses i incrementar la qualitat del debat públic.

Amb tot, el model deliberatiu de democràcia ha estat objecte de diverses crítiques. S'ha criticat la teoria deliberativa per ser una racionalització excessiva de la política que obvia algunes qüestions de fons com, per exemple, la lluita d'interessos o de poder que marquen la pràctica política. D'altra banda, l'ideal deliberatiu, estès al conjunt de ciutadans, requereix d'una ciutadania ben informada i motivada per al debat públic que no sempre s'assoleix. En part, per aquest motiu, molts teòrics de la deliberació posen l'accent en la importància de l'educació cívica com a instrument per fomentar la capacitat de crítica i de raonament.

Bibliografia

Referències bibliogràfiques

Ackerman, B.; Fishkin, J. S. (2002). «Deliberation day». *Journal of Political Philosophy*, 10 (núm. 2, vol. 10, pàgs. 129-152).

Dahl, R. A. (1992). *La democracia y sus críticos*. Barcelona: Paidós.

Dahl, R. A. (1992). «The problem of civic competence». *Journal of Democracy*, 3 (núm. 4, vol. 3, pàgs. 45-59).

Dahl, R. A. (1994). «A democratic dilemma: system effectiveness versus citizen participation». *Political science quarterly*, 109 (núm. 1, vol. 109, pàgs. 23-34).

Dahl, R. A. (1999). *La democracia*. Madrid: Taurus.

Dahl, R. A. (1999). «¿Por qué la igualdad política?». *Claves de razón práctica* (núm. 88).

Dahl, R. A. (2008). *La igualdad política*. México: FCE.

Entin, G. (2007). Entrevista a Bernard Manin. *Estudios sociales* (núm. 1, vol. 32, pàgs. 183-187).

Fishkin, J. S. (1997). *The voice of the people: Public opinion and democracy*. Yale: Yale University Press.

Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action*, volum I. Boston: Beacon.

Macpherson, C. B. (2003). *La democracia liberal y su época*. Madrid: Alianza Editorial.

Mair, P. (2007). «¿Gobernar el vacío?». *New Left Review*, 42 (núm. 42, pàgs. 22-48).

Manin, B. (1998). *Los principios del gobierno representativo*. Madrid: Alianza Editorial.

Pateman, C. (1970). *Participation and democratic theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pitkin, H. F. (2004). «Representation and democracy: uneasy alliance». *Scandinavian Political Studies*, 27 (núm. 3, vol. 27, pàgs. 335-342).

Przeworski, A. (2010). *Qué esperar de la democracia: límites y posibilidades del autogobierno*. Buenos Aires: Siglo XXI.

Sartori, G. (1999). «En defensa de la representación política». *Claves de razón práctica* (núm. 91, pàgs. 2-6).

Schumpeter, J. A. (1968). *Capitalismo, socialismo y democracia*. Madrid: Aguilar.

